

Г.П. Плисенко
Plysenko, H.P.

Якість надання освітніх послуг як чинник забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями

The quality of educational services as a factor in supplying the labor market with highly skilled specialists

Запропоновано теоретичне і методологічне обґрунтування статистичного забезпечення моделювання оцінки якості вищої освіти. Досліджена система чинників моделі управління якістю вищої освіти з використанням критерію зайнятості випускників вузів, виявлено і кількісно оцінено вплив факторів на працевлаштування випускників вітчизняних вузів.

Ключові слова: вища освіта, вищий навчальний заклад, ринок праці, моделі управління якістю вищої освіти.

This paper offers the theoretical and methodological justification for statistical support for models for assessing the quality of higher education. The paper studied models for managing the quality of higher education using the criteria of university graduates' employment; it identified and quantified the impact of factors on employment of graduates from Ukrainian universities.

Keywords: higher education, higher educational institution, labor market, management model for quality of higher education.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки в Україні сформував таку економічну систему, де конкуренція виступає центральним ядром не лише в секторі економіки суб'єктів господарювання, а й у державному секторі, у т.ч. і у вищій освіті. Конкуренція на ринку освітніх послуг з кожним роком посилюється. Це пов'язано із погіршенням демографічної ситуації в країні, збільшенням чисельності вищих навчальних закладів різних форм власності, підвищенням рівня цін на освітні послуги, відтоком наукового потенціалу за кордон тощо. Однією з головних умов забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг є надання якісних освітніх послуг, що у свою чергу слугує основним фактором забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та невирішена частина проблеми. Основним результативним показником у системі вищої освіти є досягнутий рівень якості наданих освітніх послуг. Проблемі підвищення якості вищої освіти як напрямку наукових досліджень при-

свячені роботи таких вчених, як К. Корсак, В. Андрущенко, В. Астахова, Л. Сподін, Н. Пасічник, А. Черкасов, О. Родіонов, Т. Добко, М. Головянко, С. Гришко, В. Жуковський, М. Іванчук, В. Щербак, К. Малишкіна та інші. Але кореляції між досягнутим рівнем якості вищої освіти та ступенем насиченості ринку праці висококваліфікованими фахівцями залишаються недостатньо вивченими.

Мета дослідження – провести аналіз теоретико-методологічних основ управління якістю вищої освіти, виявити тенденції соціально-економічного моделювання оцінки якості вищої освіти.

Результати дослідження. Конкурентоспроможність вищої освіти залежить від багатьох факторів, зокрема таких як наявність економічного потенціалу, управління якістю, обсягу науково-дослідної роботи, розвитку інноваційного рівня, наявності наукового потенціалу, висококваліфікованих кадрів. Управління якістю вищої освіти займає центральне місце у формуванні конкурентних переваг вищих навчальних закладів серед своїх конкурентів.

Т.М. Нефедова визначає конкурентоспроможність вищого навчального закладу (ВНЗ) як комплексну характеристику, яка з одного боку визначається його потенціалом щодо надання конкурентоспроможних освітніх послуг, а з іншого – сприйняттям ринком праці випускників цього ВНЗ та позиціями вищого навчального закладу у світових і національних рейтингах [11, с. 6].

На думку П.М. Дудко, конкурентна позиція вищого навчального закладу є органічним поєднанням кількох взаємопов'язаних явищ (процесів): якості освітніх послуг, що виробляються (надаються) закладом; ціни цих освітніх

Плисенко Галина Павлівна, фахівець науково-дослідної лабораторії зайнятості населення та прогнозування, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

Plysenko, Halyna Pavlivna, Specialist in the Employment and Forecasting Research Laboratory, Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv).

© Плисенко Г.П., 2016

© Plysenko H.P., 2016

послуг; наявного стратегічного потенціалу, який потенційні споживачі часто беруть до уваги нарівні з ціною та якістю освітньої послуги; іміджу навчального закладу, престижності його диплома; сприйняття вищого навчального закладу роботодавцями; доступу до державної підтримки (ліцензування, державне замовлення, незалежне фінансування з бюджету та ін.); можливості отримання споживачем додаткових (суміжних) послуг, платних та безоплатних. Ключовою характеристикою, що впливає на конкурентну позицію вищого навчального закладу, є якість продуктивних (комерціалізованих) ним освітніх послуг [10, с. 8].

Л.А. Сподін вважає, що якість освіти обумовлює рівень інтелектуального потенціалу будь-якої держави, стає однією з найважливіших передумов її економічної та політичної самостійності, запорукою конкурентоспроможності на світовій арені. В усьому світі зростає увага до якості та стандартів вищої освіти, що пояснюється її швидким розвитком і водночас – підвищенням вартості освітніх послуг для держави і людей. Знання сьогодні – це джерело конкурентної переваги, тому уряди більшості держав повною мірою усвідомлюють усю важливість забезпечення своїх громадян якісною освітою. Україна, базуючись на загальноєвропейських та світових підходах до розбудови освітнього сектору, також надає важливого значення цьому питанню. Проблема забезпечення високої якості освіти визнається головним чинником розвитку України на державному рівні [13, с. 143].

Вітчизняні науковці А.В. Черкасов та О.В. Родіонов визначають, що інститут вищої освіти є однією з найважливіших складових регіональних соціально-економічних систем. У сучасних умовах вища освіта розглядається як чинник соціального, інноваційного та економічного розвитку регіонів, фактор конкурентоспроможності підприємницького сектору та складова, що визначає якість життя населення. Головними критеріями рівня якості вищої освіти як суспільного інституту є досягнуті рівні економічного, соціального, інноваційного та гуманітарного розвитку регіонів країни [15, с. 30–31].

Якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу. Якість освіти трактують як суспільний ідеал освіченості людини, результат її навчальної діяльності, процес організації навчання та виховання, критерій функціонування освітньої системи. У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти [13, с. 143]. Якість в контексті вищої освіти сама по собі не може бути кінцевим результатом. Вона є лише засобом, за допомогою якого виявляється відповідність вищої освіти визначеним стандартам.

Основним нормативно-правовим забезпеченням вищої освіти в Україні є: Закон України “Про вищу освіту” [1], Указ Президента України “Про Національну доктрину розвитку освіти” [2], Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також державні стандарти стосовно системи управління якістю [3–7].

Національною доктриною розвитку освіти визначено: “Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення

національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені” [2]. У Законі України “Про вищу освіту” [1] охарактеризовано якість вищої освіти як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. Цим же законом визначено стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із: системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності ВНЗ незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання.

Нині якість вищої освіти в Україні виступає як соціальна категорія, яка визначає стан і результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) у розвитку та формуванні цивільних, побутових і професійних компетенцій особистості. Якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності ВНЗ: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад, наукову діяльність, які забезпечують розвиток компетенцій молоді, що здобуває вищу освіту.

Якість вищої освіти необхідно розглядати в контексті абсолютного і відносного значення. Абсолютне поняття якості використовується для відображення статусу і переваги. Таке ідеалізоване поняття може сприяти розвитку і зміцненню іміджу ВНЗ. Воно також демонструє значення підвищення якості як прагнення досягти найвищих стандартів освіти. У відносному аспекті якість не є атрибутом освітньої послуги. Про якість можна стверджувати, коли освітня послуга узгоджується з вимогами стандартів або специфікацій, вона виступає лише як засіб, за допомогою якого з'ясовується відповідність освітньої послуги державним стандартам.

Якість у відносному значенні необхідно розглядати у двох аспектах: відповідність державному стандарту і відповідність бажанням і потребам споживачів освітньої послуги. Погляди споживача і виробника освітньої послуги часто не збігаються. Тому ВНЗ мають розглядати проблему якості освіти з двох різних точок зору: освітнього закладу – узгодженість із державним стандартом; споживачів освітніх послуг – ступінь задоволеності споживачів освітньою послугою.

Реформування системи вищої освіти потребує укрупнення навчальних закладів, створення потужних регіональних університетів, які б забезпечували якісну

освіту і науково-практичну роботу. Кроком до підвищення якості надання освітніх послуг може бути поліпшення матеріально-технічного та методичного забезпечення, зокрема для впровадження новітніх інформаційних технологій у навчальний процес та розвиток науково-дослідницької діяльності.

У багатьох ВНЗ України якість вищої освіти визначається невисоким рівнем наукових досліджень та інноваційної діяльності, тому наслідком цього є підготовка фахівців на низькому науково-практичному рівні, не говорячи про фахівців вищої кваліфікації.

Нині проблематичним питанням на ринку праці є працевлаштування молоді. Чим більше професійних знань, навичок, умінь отримає студент, тим більшою вважається ефективність освітнього процесу. З огляду на це пріоритетним завданням ВНЗ є надання студентам у процесі навчання певних професійних навичок та компетентності відповідно до потреб сучасного ринку праці, що є вектором забезпечення соціальної ефективності вищої освіти як продукту освітньої діяльності та ВНЗ в цілому [12, с. 35].

Українська система вищої освіти має давні сформовані традиції і стандарти забезпечення якості. Починаючи від всесвітньо відомих найстаріших українських ВНЗ, продовжуючи розвиненою системою вищої освіти в Україні дореволюційного, радянського та пострадянського періодів, Україна завжди успішно готувала фахівців вищої кваліфікації у різних царинах сучасної фундаментальної та прикладної науки [9, с. 168].

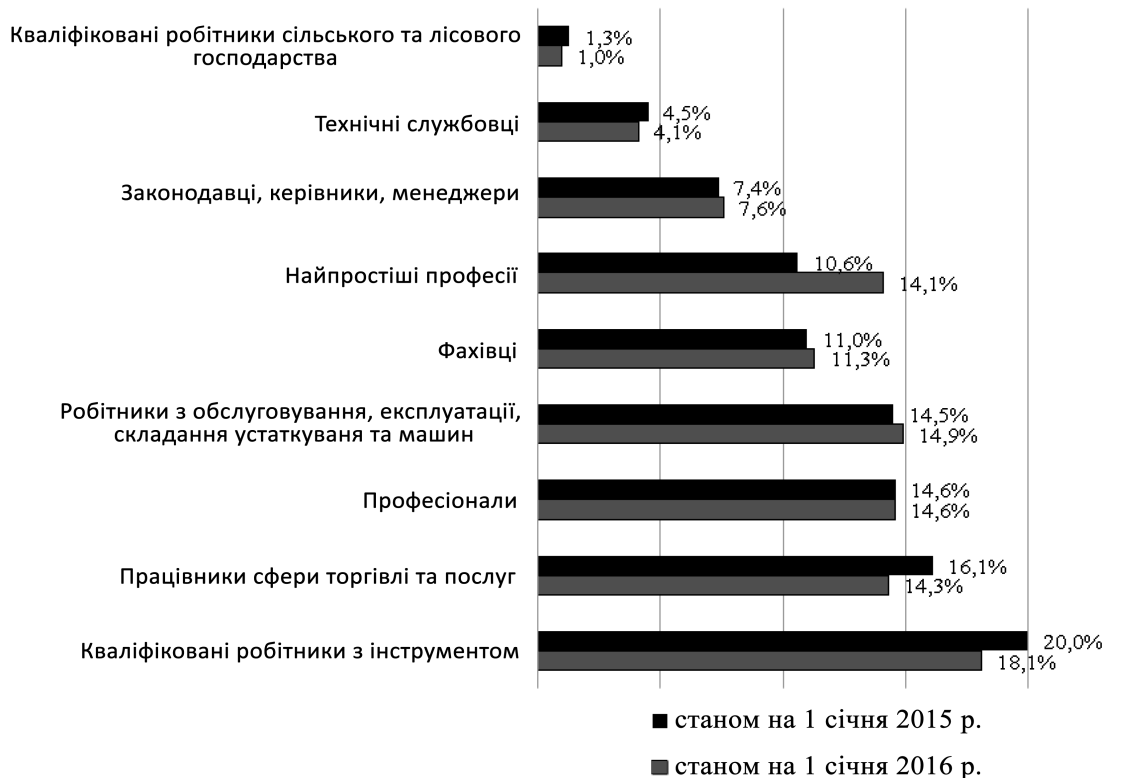
Неузгодженість рівня вищої професійної освіти з вимогами і пропозиціями з боку ринку праці призвела до девальвації дипломів багатьох спеціальностей й зростання безробіття серед випускників ВНЗ. Збільшення масштабів підготовки дипломованих фахівців і відсутність можливості їхнього працевлаштування призвели до дисбалан-

су у сфері зайнятості. Роботодавець віддає перевагу професіоналізму, однак професійні знання і досвід – не єдині вимоги до претендентів на працевлаштування. Особливо це стосується молодих випускників вищих навчальних закладів, які мають теоретичні знання, але не мають навичок вирішення виробничих та управлінських задач. Відсутність такого досвіду знижує переваги молодих фахівців. Окрім того, важливим критерієм проходження конкурсу при прийомі на роботу є також рівень особистісного потенціалу молодого претендента [14, с. 40].

Рівень знань та професійних навичок молоді, хто хоче працевлаштуватися, визначаються здобутою вищою освітою. Проблема в тому, що нині на ринку праці існує конкуренція як для молодих фахівців з вищою освітою, так і для молоді без освіти. Це наслідок того, що здебільшого метою вищих навчальних закладів є платоспроможний попит. Тобто при наданні освітніх послуг вищі навчальні заклади не враховують вимоги ринку праці щодо затребуваних роботодавцями професій. Поширеними спеціальностями, за якими отримують дипломи про освіту молоді фахівці, залишаються менеджери різного профілю діяльності, економісти, бухгалтери, юристи.

Протягом 2015–2016 рр. на ринку праці змінювався попит у кадрах. Так, станом на початок 2015 р. потреба у кваліфікованих робітниках з інструментом становила 18,1%, а протягом року зросла до 20,0%; у працівниках сфери торгівлі – з 14,3 до 16,1%; у професіоналах протягом року залишалася на рівні 14,6%; у робітниках з обслуговування, експлуатації, складання та устаткування машин зменшилася з 14,9 до 14,5% відповідно; у технічних службовцях збільшилася з 4,1 до 4,5%; у фахівцях з 11,3 зменшилася до 11,0%; у законодавцях, керівниках, менеджерах понизилася з 7,6 до 7,4% (див. рис. 1).

Наявність таких відмінностей між отриманою професією та потребами роботодавців на ринку праці не лише

Джерело: [7].

Рис. 1. Структура вакансій за професійними групами станом на 1 січня 2015 р. та 1 січня 2016 р.

Кількість аспірантів та докторантів, а також темпи її зміни

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.*
Кількість зареєстрованих безробітних (за методологією МОП), тис. осіб	1510,3	1847,0	1600,0
З них молодь (віком до 25 років), %	17,4	21,3	21,8
Динаміка кількості зареєстрованих безробітних, %	–	22,29	–13,73
Кількість випускників (фахівців) ВНЗ III–IV рівня акредитації, тис. осіб	485,1	405,4	374
Динаміка кількості випускників (фахівців) ВНЗ III–IV рівня акредитації, %		–16,4	–7,74
Потреба підприємств на заміщення вільних робочих місць (вакантні посади), тис. осіб	47,5	35,3	25,9
Кількість безробітних на одну вакансію, осіб	10	14	20
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	7,3	9,3	9,0

Джерело: складено автором за даними [8].

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

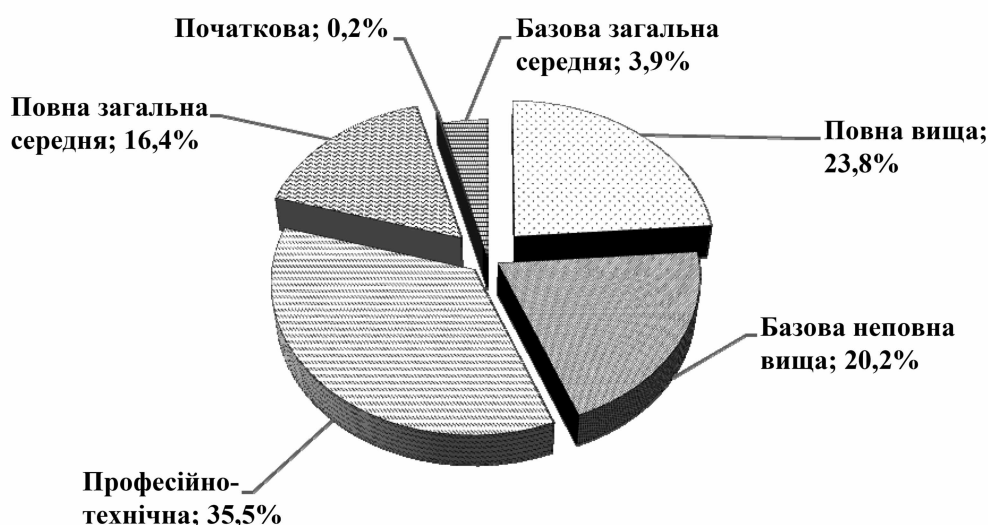
позбавляє молодь можливості працевлаштуватися, а й не задовольняє потреби підприємств на заміщення вакантних посад. За останні роки кількість зареєстрованих безробітних зросла на 22,29% (у 2014 р. порівняно з 2013 р.) і склала близько 1,8 млн осіб, у 2015 р. цей показник зменшився на 13,79% і становив 1,6 млн осіб. Але ці дані статистики за 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, тому вони не зовсім коректні (див. табл.). Із зареєстрованих безробітних значну частку складає молодь віком до 25 років. Аналізуючи дану тенденцію, можемо побачити, що за останні три роки рівень безробітних серед молоді збільшується: у 2013 р. – 17,4% від загальної кількості зареєстрованих по країні безробітних віком до 25 років, у 2014 р. – 21,3%, у 2015 р. – 21,8%.

Спостерігається тенденція до збільшення кількості безробітних на одну вакансію: у 2013 р. – 10 осіб, у 2014 р. – 14, у 2015 р. – 20. А потреба підприємств на заміщення вільних робочих місць (вакантні посади) навпаки зменшується: у 2014 р. порівняно з 2013 р. – на 12,2 тис. осіб, у 2015 р. – на 9,4 тис. осіб (див. табл.).

У свою чергу з кожним роком зменшується кількість випускників (фахівців) ВНЗ III–IV рівня акредитації: у 2014 р. порівняно з 2013 р. – на 16,4%, у 2015 р. порівняно з 2014 р. – на 7,74%. Така тенденція повинна спонукати ВНЗ постійно підвищувати рівень конкурентоспро-

можності та якості надання освітніх послуг. Згідно з Національною доктриною, необхідно досягти "...забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників ВНЗ на ринку праці шляхом інтеграції ВНЗ різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання" [2].

Законом України "Про вищу освіту" визначено, що "основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України" [1]. Основою метою в управлінні якістю освіти для ВНЗ повинно бути: по-перше, дотримання стандартів вищої освіти згідно із чинними нормативно-правовими документами та положеннями, розробка моделі оцінки якості вищої освіти з використанням критерію зайнятості випускників вузів; по-друге, визначення таких спеціалізацій за спеціальностями, які б максимально задовольняли сучасний ринок праці та потреби роботодавців; по-третє, наявність науково-педагогічних кадрів та матеріально-технічного забезпечення для надання якісних освітніх послуг; по-четверте, співпраця ринку праці та ВНЗ з метою зменшення кількості безробітних з вищою освітою. За даними Державної служби зайнятості, станом на 01.01.2016 частка в структурі безробітних з повною вищою освітою склала 23,8%, з базовою та неповною вищою освітою – 20,2% (рис. 2).

Джерело: за даними [7].

Рис. 2. Структура безробітних (за освітою) станом на 01.01.2016

Ситуація пояснюється тим, що сучасні підприємства звертають особливу увагу на досвід роботи та здатність до самонавчання. Пріоритетним напрямом для підвищення якості вищої освіти для ВНЗ повинна бути практична підготовка молодих фахівців.

Висновки. Вища освіта та якість освітніх послуг завжди у центрі уваги суспільства, адже розглядається як визначальний чинник соціального та економічного розвитку країни. Для нашої країни підготовка висококваліфікованих, компетентних і затребуваних на ринку праці фахівців – головна соціально-економічна функція вищого навчального закладу. Саме ринок праці в сучасних умовах є індикатором результативності вищої освіти. Предметне моделювання конкурентоспроможності та зайнятості фахівця на ринку праці дозволили виділити наступні аспекти даної проблеми: 1) сучасний ринок праці висуває

високі вимоги до професійної підготовки фахівця з вищою освітою, його особистісним якостям і загальній культурі. Сучасний випускник вузу повинен уміти працювати в команді, швидко і правильно реагувати на зміни, що відбуваються у сфері його професійної діяльності, постійно прагнути до оновлення своїх знань; 2) якість професійних знань, умінь і компетенцій молодих спеціалістів не завжди відповідає сучасним вимогам. Виняток становлять лише ті фахівці, які обслуговують новітні сектори економіки; 3) випускники вищої школи (юристи, менеджери, економісти) залишаються незатребуваними на ринку праці, серед них є безробітні; багато з них працюють не за отриманим у вузі фахом; 4) сучасній динамічній економіці бракує високоосвічених і компетентних фахівців у важливих галузях, від рівня розвитку яких залежить стан структурно-інноваційних перетворень в економіці.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01 лип. 2014 року [за станом на 13.03.2016] [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>
2. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України №347/2002 від 17 квіт. 2002 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>
3. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України №244/2008 від 20 берез. 2008 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення та впровадження систем управління якістю відповідно до стандарту ДСТУ ISO 9001-2001 в органах виконавчої влади : наказ Держспоживстандарту України та Головердержслужби України №273/221 від 31 лип. 2006 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua
5. ДСТУ ISO 9000:2000 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів [Текст]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 33 с.
6. ДСТУ ISO 9001:2000 Системи управління якістю. Вимоги [Текст]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с.
7. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog>
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Ващенко К.М. Ціннісні засади сучасної системи освіти [Текст] / К.М. Ващенко // Мультиверсум : Філософський альманах : [зб. наук. праць] / Нац. акад. наук України, Інст. філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2008. – Вип. 73. – С. 168–178.
10. Дудко П.М. Стратегічне управління вищим навчальним закладом на основі конкурентних переваг [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / П.М. Дудко – К. : КНУТД, 2015. – 20 с.
11. Нефедова Т.М. Організаційно-економічні основи управління конкурентоспроможністю вищих навчальних закладів [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Т.М. Нефедова – К. : КНУТД, 2015. – 20 с.
12. Грищенко І.М. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці [Текст] / І.М. Грищенко, Н.В. Цимбаленко, Т.М. Нефедова // Ринок праці та зайнятість населення. – К. : ІПК ДСЗУ, 2015. – №2(43). – С. 32–35.
13. Сподін Л.А. Проблеми і шляхи забезпечення якості вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Л.А. Сподін // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Гуманітарні студії. – 2014. – Вип. 203(1). – С. 143–150. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvpubgc>
14. Федоренко Н.І. Молоді фахівці на ринку праці : особливості відбору персоналу / Н.І. Федоренко // Ринок праці та зайнятість населення. – К. : ІПК ДСЗУ, 2015. – №2(43). – С. 40–43.
15. Черкасов А.В. Вплив демографічних факторів на перспективи розвитку системи вищої освіти / А.В. Черкасов, О.В. Родіонов, Д.І. Поліщук // Ринок праці та зайнятість населення. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – №1(38) – С. 30–34.

Стаття надійшла 30.03.2016